

Skåne og Sønderjylland.

Af Johan Ottosen.

Den der sysler med vort folks tusindårige, aldrig ophørte kamp syd for Kongeåen, vil ofte føle sig draget til at dvæle ved den del af det gamle danske rige, som ligger øst for Øresund. Skåningerne har været lige så fuldt ud danske som Jyderne i hertugdømmet Slesvig; men medens Sønderjyderne, trods lange perioders halve eller hele adskillelse fra det danske rige, endnu for en stor del hører til det danske folk, var Skånes adskillelse fra riget enstydig med, at Skåningerne også skiltes ud af folket og sluttede sig inderligt til deres ny landsmænd. Blot ved et flygtigt øjekast på disse to landsdele kan man finde ligheden mellem deres skæbne iøjnefaldende; for en nærmere betragtning synes forskellen større end ligheden.

Skåne tabtes 1658; to menneskealdre senere var det vundet for svensk nationalitet. Sønderjylland har fra 1386 til dels været priggivet til en fremmed nationalitets påvirkning. Var end adskillelsen fra det øvrige Danmark aldrig af så afgjort en natur som Skånes, så har den til gengæld været så meget varigere; fortyskningen har haft århundreder til sin rådighed, hvor forsvenskningen kun behøvede et slægtled eller to.

Men uligheden er endnu større. I det første tilfælde drejede det sig om en lille provins, der blev udsat for

national påvirkning af et af Europas største folkeslag. Vi kan her med rette ikke en gang tale om hele Sønderjylland, ti halvdelen af det er dansk den dag idag, og landet mellem Ejder og Dannevirke har fået sine indbyggere fra syd. Det er i virkeligheden kun Angel og det lille Svans, som gennem de mange hundrede års udvikling er indtagne af tyskheden — i forhold til den store tyske nation en lille klat. Her har siden reformationstiden tysk sprog haft lejlighed til at brede sig under de heldigste vilkår: tysk kirkesprog, tyske skoler, tysk øvrighed, al dannelse i landet tysk. Dog var ved år 1800 Angel endnu helt dansktalende; her førtes den afgørende kamp først i dette århundrede, og vi vil komme et stykke ind i det tyvende, før man kan sige, at tysken fuldstændig har gjort det af med danskheden i Angel.

Og nu Skåne. Det var ikke en lille stump land, der udsattes for en overmægtig nations indflydelse; det var en tredjedel af hele det danske folk, som gik op i en nation, der hverken i tal eller magt var den danske i nogen særlig grad overlegen. Og dog udrettede fortyskningen i 3—400 år ikke tiendeparten af det, som forsvenskningen nåede i forbavsende kort tid. En eller to menneskealdre mener man i almindelighed at forsvenskningen brugte, men selv dette er for meget. Jeg skal i det følgende vise, at det egentlige nationalitetsskifte var et værk for endnu kortere tid. Ikke sandt: forskellen mellem Skåne og Sønderjylland er større end ligheden?

Jo mere man dvæler ved dette spørgsmål, des mærkeligere stiller det sig for én. Hvori kan det ligge, at Skåningerne så hurtigt sluttede sig til et andet folk? Var de af en mere veg og glemsom karakter end Jyderne?

Ingenlunde; vor historie har beviser nok på, at de var fuldt så selvstændig og kraftig en folkestamme, som nogen anden gren af de nordiske folk. Lad os da følge deres skæbne i det enkelte; det vil måske på den måde lykkes os at få øje på, hvad der egentlig var grunden til, at Skåne så hurtig blev svensk, medens Angel kun blev tysk så uendelig langsomt.

I.

Et letsindigt krigsforetagende skilte Danmark af med Skåne, Halland og Bleking — de tre provinser, som sammenfattes under navnet Skåne i videre forstand. Halland var midlertidig afstået til Sverig allerede 1645; freden i Roskilde 1658 gjorde afståelsen endelig og fjøede de to andre skånske landsdele dertil. At Karl Gustav et halvt år efter fornyede krigen og måtte se sine tropper tilintetgjorte ved Nyborg, gjorde ingen forandring heri; Skåne blev ved Sverig også ved freden i København 1660, og kun en lille stump Skåne — Bornholm —, som selv havde væltet det svenske herredømme af, vendte tilbage til Danmark.

Det er en selvfølge, at stemningen i Skåne i krigsårene 1658—60 var fjendtlig mod Sverig.*) I Malmø stiftedes en sammensværgelse for at løsrive staden fra Karl Gustav, og en stor mængde af de skånske adelsmænd tog åbenlyst Danmarks parti. Fordi de et halvt år tidligere var blevne Karl Gustavs undersåtter, var dette naturligvis ikke gået dem i blodet; de følte sig alle som

*) Forholdet var her ganske det samme som på Bornholm. Selv fra Halland, som dog havde været under Sverigs krone i 14 år, skrev G. O. Stenbock, at det var nødvendigt at sende de hallandske soldater hinsides Østersøen, da de „i fall det komme till ruptur, intet annat vore end fiender“.

danske adelsmænd. Som bekendt havde rejsningen i Skåne ikke samme udfald som den bornholmske; Malmø-sammen-sværgelsen blev opdaget og hårdt straffet, og de adelsmænd, som havde fulgt deres gamle fædrelands fane, fik ikke nogen blidere lod. I Malmø mistede mange af stadens rigeste borgere deres liv, endnu flere deres ejendom, som blev konfiskeret af kronen; således tæmmedes og svækkedes det rige og uafhængige borgerskab i Skånes eneste større stad. Denne by, som århundredet før havde kæmpet så hårdnakket for borgerkongen Kristian II., blev på denne måde mindet om, at de ny herrer ikke vilde tåle, at den borgerlige frihedsfølelse ytrede sig for selvstændigt. Ved Malmøs underkuelse og svækkelse mistede Skånes borgerstand sine naturlige førere. Adels holdning havde lignende følger for denne stand. Man har opbevaret et dokument fra denne tid, en oversigt over, hvilke adelige ejendomme der i årene 1658—60 blev indtagne af den svenske regering og givne til svenske adelsmænd. I det sted for den urgamle danske slægt Thott, slægterne Lindenow, Trolle o. s. v. træder nu på adskillige herregårde de svenske Thott'er, ætterne Brahe, Oxenstjerna o. s. v. Således var umiddelbart efter afståelsen de mest uafhængige elementer i den ledende stand blevne kappede; borgerne havde mistet deres bedste mænd; bønderne — den af alle stænder, som spillede den mindste rolle — var ikke i stand til at føre nogen politisk kamp, og dette gjaldt endnu mere om præsterne, der var i høj grad afhængige af de forskellige myndigheder, deres udnævnelse og forfremmelse beroede på; standens første mand, biskoppen Peder Vinstrup, sluttede sig straks til Svenskerne.

Skønt selve den store krig kun i ringe grad havde berørt Skåne, idet hovedhærene havde udkæmpet deres slag på Sjælland og Fyn, havde det lidt meget ved den. Det havde været forrådskammer for den store svenske hær på Sjælland, som uden rigelige forsyninger af korn og foder fra Skåne havde haft ondt ved at nære sig. Den skånske ungdom førtes bort fra landet til belejringshæren udenfor København, til de svenske armeer i Livland eller Pommern, og det i den politiske hensigt „at blotte landet for folk“, som det et par år senere udtaltes i det svenske rigsråd.

Alle disse forholdsregler fra svensk side kunde imidlertid ikke skjule den kendsgærning, at alle stænder i Skåne var uvillig stemte mod forbindelsen med Sverig. Man formåede at holde denne uvilje nede, men at udrydde den måtte nu være fredens opgave. Den svenske politik var ikke et øjeblik i tvivl om sit formål. Den vilde ikke lade de nyvundne lande, „*hertugdømmet Skåne*“, være et selvstændigt kronland under Sverigs konge, således som den svenske krone allerede bød over landene hinsides Østersøen: Pommern, Livland o. fl.; den vilde tværtimod søge i alle måder at knytte dem nøje til det egenlige Sverig som provinser af dette land. Karl Gustav selv opfattede ikke Skåne, Halland og Bleking som fremmede erobringer; men idet han henviste til de 30 år under Danmarks opløsning, da Skåningerne havde anerkendt Magnus Smek for at slippe for den tyske grev Johans herredømme, betragtede han disse lande som svenske provinser, der med urette i 300 år havde været under Danmark; i hans øjne var „*bemälte provinser en gammal, nu recupererad ledamot, varandes af ett tungomål, religion,*

seder och manér med Sverige.“ Dermed var den svenske politiks mål givet.

Allerede på rigsdagen 1658, kort efter Roskildefreden, udtalte Sverigs stænder, at lidt efter lidt burde svensk lov indføres og et universitet for Gøtarike oprettes, hvor ungdommen af begge folkeslag kunde gøres til ét folk. Men lige så fuldt som man var sig målet bevidst, var man klar over, at det måtte ialfald tilsyneladende ske med befolkningens eget samtykke. Dette var ikke blot ønskeligt, men efter bestemmelserne i fredsslutningerne var det en diplomatisk nødvendighed. Heri var det nemlig fastsat, at de afståede provinser *vedblivende skulde styres efter dansk lov, medmindre den stred mod Sverigs grundlove.* Hvorvel her var åbnet en sprække, hvorigennem adskillige ny indretninger kunde smutte, vilde det dog i de væsentligste punkter være umuligt at gennemføre større forandringer, når man ikke fik befolkningens samtykke. Derfor søgte den svenske regering i den halve menneskealder, som gik hen i fred fra 1660 til 1676, at vinde Skåningerne ved en læmpelig optræden. I instrukserne for den store kommission, som 1662 nedsattes for Skåne, hedder det således, at den bør arbejde på *ensartet lov og ret med Sverig, men med behændighed, at ikke Kongelig Majestæt, som søger hengivenhed, i længden kun skal høste uvilje deraf.*

Det, som regeringen derfor foreløbig lagde vægten på, var at knytte de enkelte stænder til den ny ordning. Den ypperste stand, adelen, var — som vi så — svækket ved, at dens bedste medlemmer havde mistet deres ejendom og var dragne til den anden side af Øresund. De, der var tilbage, var lige så lidt som den øvrige danske adel

i stand til at føre en kamp for noget højere end deres standsprivilegier. Meget hurtig blev derfor en ydre tilslutning tilvejebragt, så at Skånes stænder 1664 indtog deres plads på den svenske rigsdag, adelen med Kristian IV.s svigersøn Ebbe Ulfeld i spidsen.

Få år efter oprettedes universitetet i Lund; det åbnedes 1668, tre år efter universitetet i Kiel. Dets formål var særligt at uddanne en stab af præster, som var Sverige hengivne; ti foreløbig sad jo de gamle danske præster, mest fødte Skåninger, rundt i alle præstegårde.

Stanser vi et øjeblik ved året 1676, da freden på ny blev afbrudt, ser vi, at medens den svenske regering havde gjort meget dels for at tvinge, dels for at vinde befolkningen for de ny politiske forhold, var der så at sige ikke rørt ved dens nationale præg. I kirkerne prædikedes der dansk; man sang danske salmer, ungdommen lærte sin danske katekisme. Man havde ganske vist tænkt på at indføre ensartethed („uniformitet“) i kirkelig henseende; men instrukserne af 1662 udtalte, at *„den bør ikke fremtvinges, da kirkevæsenet i Danmark skal være vel indrettet.“* Nogle år derefter gav regeringen det vink, at den gamle ordning kunde ændres med samtlige stænders samtykke; men da stænderne ikke havde rettet sig derefter, blev det ved det gamle.

II.

Således var altså forholdene, da de skæbnesvangre år kom, som skulde lære landets ny herrer, at både al udvist lemfældighed og al udvist strængighed havde været fuldstændig forgæves. Det lagde sig for dagen på den mest utvetydige måde, at de skånske landskabers befolkning

stadig var dansksindet, og at det var let at tælle dem, som oprigtigt havde sluttet sig til Sverig.

Den unge enevælde havde bragt Danmark til kræfter, og kong Kristian V. længtes efter en lejlighed til at genvinde, hvad der var tabt 1660: Skåne og højheden over Sønderjylland. Da Sverig var inddraget i den store krig, som Ludvig XIV. førte mod Hollænderne, Spanierne og det meste af Tyskland, mente den danske konge, at øjeblikket var kommet. Først satte han sig i besiddelse af Sønderjylland, og det følgende år — 1676 — landede han i Skåne. Han havde i forvejen sørget for at skaffe sig oplysninger om stemningen på den anden side Sundet og havde flere år igennem modtaget udførlige beretninger herom gennem gehejmeråden Korfitz Trolle.*) I året 1675, da den danske hær lå foran Wismar, og kun nogle få afdelinger var tilbage på Sjælland, har man desuagtet tænkt på at gå til Skåne med disse få folk; Korfitz Trolle siger herom i en fortrolig skrivelse til Griffenfeld: „Der-
som vi her gør noget foretagende mod Skåne med de håndfulde folk, som vi her kan miste (afse), da gjorde vi de stakkels Skåninger større skade end gavn; ti en del skulde vel gøre oprør mod de Svenske; og når vi gik tilbage, eftersom vi var ikke kapabel til at holde os der, da gik det ud over dennem, som siden skulde ti gange betænke sig, når Hans Kgl. Majestæt med Deres armé kom derover, at assistere hannem af frygt for at blive forladt igen. Sidst i denne sommer (1765) kom der et rygte herom: kongen af Danmark var kommen med folk på Skåne; da rottede nogle Gønger sig sammen og slog en del Svenske

*) Den her anførte indberetning, som ikke før har været trykt, er mig velvillig meddelt af hr. rigsarkivar A. D. Jørgensen.

ihjel; af hvilke (Gøngerne) et parti blev fangen, og iblandt andre en Gønge med begge hans sønner stejlede.“

Da Kristian V. i 1676 landede med en stærk hær i Skåne, fik han afgørende beviser for, at folkets sindelag var, som Korfitz Trolle havde sagt. Den svenske hær var i en elendig forfatning og veg uden modstand tilbage til Småland, medens befolkningen med jubel hyldede kong Kristian. Det var ikke således, at nogle af de vestlige egne var dansksindede og de østlige kølige; nej i samme øjeblik som de svenske tropper forlod landet, var *den gamle grænse genoprettet*: alle sogne lige til Blekings yderste grænse hyldede Kristian V. Denne stemning var rådende i alle stænder; borgerskabet i stæderne lige så vel som største delen af adelen sluttede sig til den danske konge; selv af præsteskabet, som dog havde været hurtigst til at føje sig efter erobreren, var kun de færreste Sverig tro, nu da dets magt ikke længer syntes dem truende; mange søgte at holde sig begge veje åbne, men endnu flere var de, som åbenlyst tog Danmarks parti. Alle fæstninger faldt i Danskernes hænder på Malmø nær. Herhen tyede da de svenske professorer fra Lund, og her var de i sikkerhed under hele krigen, da Malmø aldrig blev indtaget af den danske hær. Ofte er derfor Malmøboerne af svenske forfattere blevne lovpriste for deres svenske sindelag under det almindelige frafald; det var sikkert derfor de blev tilkaldte til rigsdagen 1678, hvorfra ellers Skåningerne var udelukkede. Men ved rigsdagen 1680 blev også Malmø udelukket fra at sende ombud, utvivlsomt fordi man dog ikke ret satte lid til byens svenske sindelag — og det med god grund. Malmøboerne, som efter sammensværgelsen 1659 var blevne straffede så

hårdt, havt le jo i frisk minde, hvad det kostede, når en opstand ikke lykkedes; det var ikke så sært, om de betænkte sig to gange, tilmed da der lå en meget stærk garnison i byens kastel. Desuagtet har man småtræk nok, som viser stemningen i staden. En dag i sommeren 1676 kom en Malmøborger, Hans Jakobsen, ved middagsmåltidet ind til den ansete Morten Neerland og ytrede i hast, at *nu vilde han hverken køre for Svenskerne eller bage brød for dem mere*; „*nu er den rette tid kommen*“ udbrød han. Men da Neerland fik ham varet for en svensk proviant-skriver, som var indkvarteret i huset og ligeledes sad ved bordet, blev Hans Jakobsen hed om ørerne og skyndte sig at tilføje: „*Om her lå 30,000- Danskere uden om staden, og der blot var 3000 Svenskere herinde, så vilde vi bare spytte ad Danskerne,*“ Feltmarskalken undersøgte Sagen, men for ikke at opirre befolkningen nøjedes han med at foreholde Hans Jakobsen, „hvor let han kunde have mistet sin hals for sådanne diskurser,“ og lod ham slippe med det. Det fortælles ligeledes, at en anden borger havde sagt: „*Vi bliver nu plagede nok, men der kommer vel en forandring; og en skælm og ingen ærlig borger bør tage gevær eller gå på volden* (nemlig for at værgе byen mod Danskerne), *men hellere lade sig skyde ihjel i sit hus.*“ Disse træk viser, at den samme lyst til opstand ulmede i Malmø som i alle andre skånske stæder.

Kun en sommer og et efterår var Kristian V. imidlertid ubestridt herre over de danske lande øst for Sundet. I November 1676 drog Karl XI. ad hævejen fra Markaryd i det sydvestlige Småland ind i Skåne. Han måtte møjsommeligt bane sig vej over forhugninger og afkastede broer igennem en fjendtlig og krigerisk befolkning; men

det gjaldt for ham om at sejre eller opgive alt. Den 4. decbr. stod slaget ved Lund, hvor de to hære, hver under sin konges anførsel, kæmpede med en hårdnakket-hed uden lige. Skiftevis hældede sejren til dansk og til svensk side, men ingen vilde give tabt. I Lund gik folk i dødelig spænding; hos den svensksindede biskop Peder Vinstrup ventede et opdækket taffel på sejrherren — men bispens kone og datter bad, at gæsten dog måtte blive kong Kristian. Efter et forfærdeligt mandefald syntes det henad eftermiddagen, at Svenskernes kræfter var udtømte; da gjorde kong Karl med nogle hundrede ryttere det sidste fortvivlede angreb på de tyndede danske rækker og vristede dem sejren af hænde. Efter nøjagtige optællinger havde omkring 17000 mand deltaget i slaget (10000 Danskere, 7000 Svenskere); da solen gik ned, lå 8500 lig på valpladsen.

Efter slaget ved Lund holdt Danskerne sig stille i fæstningerne, men derfor var landet ikke bragt til lydighed. Over hele Skåne sværmede hobe af væbnede bønder — „*Snaphanerne*“ —, som nedhuggede de spredte svenske afdelinger, opsnappede proviantvogne, afbrændte kornoplager og gjorde alle veje usikre. Så længe de fandt tilflugt i ethvert skånsk bondehus, var det umuligt for en svensk hær at holde sig i landet; det var nødvendigt for Karl XI. med det gode eller med det onde at tvinge befolkningen til at skille sin sag fra dem. Sogn for sogn måtte landet kues. Vanskeligt var dette i de skovrige og kun halvt opdyrkede egne i *Gøngeherrederne* (Nørreskåne) og *Bleking*. Pontus de la Gardie, som allerede før slaget ved Lund havde fået det hværv med et mindre korps at besætte Bleking, skrev herom: „*Det er til at beklage, at udi*

hele dette land „icke een trogen menniskia hwarken iblandt prästerskapet eller allmogen är till finnandes.“ Han måtte opgive sagen, og Gøngerne og Blekingsboerne blev kun så meget trodsigere. Først året efter lykkedes det Johan Gyllenstjerna at kue dem by for by. Hvert enkelt sogn måtte under ed afgive et troskabsbrev, som hver mand undertegnede med sit bomærke; heri må befolkningen ydmygt gøre afbigt for sin opsætsighed, love ikke at huse eller tåle nogen snaphane, og hvis de desuagtet gør dette, *skal hver tiende mand af sognet hænges.* Enkelte sognes breve er endnu hårdere, men de har også sat sig til modværge gentagne gange: da Gyllenstjernas første skriftlige ordre om at give møde kom, mødte de ikke; anden gang han bød dem at komme, gjorde de i stedet angreb på den svenske lejr; tredje gang drog han hele sin styrke sammen og stævnede dem atter til møde, men dog nølede de dermed i lang tid. Disse sidstomtalte sogne må ikke blot underkaste sig de førnævnte vilkår, men tillige stille gisler og *„loffve att leverera fra oss alle vore gever såsom bösser, pistoler, beltebösser . . . , och aldrig hereffter alle vore liffsdage inge bösser och gevere udi voris huse bruge; och hvem det gör och dermedh befindis, haffver forbrudit sit lif och welfart.“*

En så fortvivlet modstand, som disse breve vidne om fra almuens side, havde *adelen* ikke gjort; men den havde dog tilstrækkelig lagt for dagen, hvem dens hu stod til. Dens første mand, Jørgen Krabbe, blev dømt til døden og skudt på torvet i Malmø; største delen af den skånske adel gik til Danmark; næsten alle de tilbageblevne førtes op til det nordlige Sverig „for at sættes i sikkerhed“ — selvfølgelig for at man bedre kunde passe på dem. Denne

flytning sattes i værk uden skånsel; Holger Thott bad ydmygt „at jeg måtte tillades med min elendige hustru at komme til Malmø og ikke til Sverig med dette parti, — om ikke længere, da indtil hun bliver frisk af sin barselseng.“ „Mag det selv“ — skriver han til en ven — „eller også ved andre for Jesu navns skyld, at det måtte blive os tilladt, at jeg ikke skal være så ulykkelig og se min stakkels hustru død for mine fødder; jeg vil spendere derpå, hvad i verden kan begæres. Hjælp, hjælp, for Jesu døds skyld! Vale!“ Hans bøn blev ikke opfyldt, og han flygtede da over til Danskerne.

I foråret 1677 var ved disse hårde midler den egentlige opstand dæmpet, men landet var derfor ikke roligt. Det var jo endnu ikke afgjort, hvis den endelige sejr vilde blive; på søen tilintetgjorde Niels Juel den svenske flåde, og de fleste fæstninger var endnu i kong Kristians magt. I maj 1677 brød denne op med sin hær og drog igennem hele Skåne; påny måtte Karl XI. kæmpe på liv og død for at holde sig dernede; men i slaget ved Landskrona var sejren atter på svensk side. Dog, derfor opgav Kristian V. ikke kampen; som herre i de befæstede byer kunde han altid gøre sin magt gældende over store dele af landet, og Skåningerne var lige ulykkelig stillede, hvilken konge de end lød. Det er langt fra, at den danske styrelse var mildere end den svenske. I foråret 1678 befalede Kristian V. *alle indbyggere i Skåne at begive sig til Sjælland med folk, børn, gods og kvæg*, hvis de ikke vilde udsætte sig for at blive ruinerede af krigsfolkene. Endvidere skulde alt korn, træ og strå straks bringes ind til en af fæstningerne; alle huse på landet, hvor hø o. l. fandtes, vilde han lade opbrænde. Disse befalinger skulde kundgøres fra prædike-

stolene, og adskillige præster gjorde det; men straks satte den svenske regering i Malmø alle disse præster i fængsel. Kong Kristian gjorde alvor af sin trusel; snaphanerne fik ordre til i Malmøhus len at opbrænde alt korn, hø og furage; hvis noget fandtes i hus, skulde vedkommende gård afbrændes og „reen udplyndres“. Snaphane-kaptejnerne udførte denne ordre med utrolig grusomhed.

I tre år var Skånes befolkning hjemsøgt af denne forfærdelige krig; den længtes nu kun efter fred, hvordan freden så blev; og mangt et sted vaktet et dødeligt had mod snaphanerne — „disse udyr“ kaldte Karl XI. dem. Allerede før fredsslutningen støttede almuen de svenske soldater i deres arbejde med at udrydde dem. Den grundigste kender af denne tid, professor Weibull i Lund, regner snaphanekrigen for at have været årsag til det afgørende omslag i den skånske befolknings stemning. Han siger: „Danmarks sag var tabt hos den bedre del af de skånske landskabers befolkning, da det havde anerkendt snaphanefejden som lovlig krig.“

Omsider måtte kong Kristian tænke på fred. Trods nederlagene ved Lund og Landskrona kunde han med grund henvise til sit held på andre punkter. Sønderjylland var i hans magt; hans flåde var herre på Østersøen, og på den norske grænse var hans våben sejerrige. Desuagtet måtte han ved fredsslutningen opgive alt, hvad han havde kæmpet for: Sønderjylland blev ikke bragt tilbage under kronen, Skåne vedblev at tilhøre Sverige. Ludvig XIV. tillod ikke, at hans trofaste forbundsfælle led noget tab. Det var i virkeligheden ikke kampene i Skåne og i Køgebugt, men slagene i Nederlandene og belejringskrigen i Franche Comté, som uigenkaldelig rev Skåne fra Danmark og for-

halede genvindingen af Sønderjylland endnu en menneskealder.

III.

Vender man sig fra krigens brand og bulder til de følgende fredsåar, er indtrykket mærkværdigt. Man kan næsten ikke kende Skåningerne igen; den befolkning, som et par år tidligere næsten med enstemmighed og i halsstarrig trods havde rejst sig til blodig modstand mod Karl XI., synes nu føjeligheden selv. Hvor der før var frafald, var nu undersåtlig kryben; hvor der før var bøsser og knive, knurrede man nu allerhøjest i krogene.

Dette var ligefrem følgen af krigen: Kampene mellem Karl Gustav og Frederik III. i årene fra 1657—60 havde fundet sted på fjærne slagmarker; men myrderiet ved Lund og snaphanernes mordbrand var virkelighed for alles øjne. Tre fredsslutninger havde bekræftet afståelsen af Skåne og Bleking, fire havde beseglet Hallands forening med Sverig; den sidste hårdnakkede krig, der fra begge sider var ført med den yderste udholdenhed, havde ikke ændret landskabernes politiske stilling. Man måtte være mere optimistisk end nordiske almuesfolk pleje at være, hvis man i de første slappelsens år efter freden i Lund endnu havde holdt fast ved forventningen om en snarlig forandring. Disse modløshedens år, som for ethvert folk følger efter en stor skuffelse, blev af den svenske regering benyttede med stor dygtighed; og da de var forbi, og befolkningen igen kom til kræfter, da var sejren vundet for den svenske nationalitet. Her stå vi da ved det afgørende punkt, hvori Skånes historie adskiller sig ikke blot fra Sønderjyllands, men fra enhver anden erobret nationalitets.

Ingen steds i verden har en nations kamp været tabt gennem nogle få års slappelse; når modløshedens tid er forbi, tager befolkningen sin sag op igen til den *standende strid*. For ikke at nøjes med de eksempler, vi har lige for øje, så har Tsjekker, Polakker og Italienere gjort det utallige gange. Men i Skåne var nogle få års arbejde fra svensk side nok.

De forfærdelige hærgninger i krigsårene havde lagt landsbyer øde og gjort lyst i den indfødte befolknings rækker, især i adelens og præsternes. Det er utroligt, hvor hurtigt den indfødte danske adel forsvandt. Af lidt over halvtredsindstyve adelsætter, som fandtes i Skåne på Roskildefredens tid, var den største del udvandrede, uddøde eller forjagne; få år efter freden i Lund var kun en halv snes tilbage. Af præsterne måtte alle de, som åbenlyst havde taget Kristian V.'s parti, rømme over Sundet; de af de tilbageblevne, hvis svenske sindelag var omtvistet, måtte for deres egen skyld være dobbelt ivrige for at vise loyalitet mod kong Karl for at dæmpe al tvivl om deres pålidelighed. Byerne og landsognene vare tøjlede ved strænge troskabsbreve og frygten for hårde straffe; hertil kom endvidere, at Karl XI. af al magt fremmede indvandringen af Svenskere, især Smålændinger, i de affolkede egne. Det var ikke at vente, at denne befolkning skulde sætte nogen stærk modstand mod regeringens ønsker, tilmed da den svenske kongemagt fremtrådte med en styrke som aldrig før, da Sverigs stænder 1680 havde skænket Karl XI. næsten uindskrænket magt. Den eneste hindring, som kunde lægge sig i vejen for regeringens planer i Skåne, var at den gamle bestemmelse fra de tidligere fredsbreve atter var optaget i fredspagten fra Lund: de skånske lande skulde

beholde deres gamle politiske og kirkelige indretninger, med mindre de stred mod Sverigs grundlove. Der fandtes imidlertid en vej til at komme uden om dette punkt, hvis nemlig landskabernes befolkning under en eller anden form selv gav sit samtykke til forandringen.

Regeringens hovedformål var det at gøre *kirker* og *skoler* svenske så hurtig som muligt. Befolkningens holdning under krigen havde givet den overbevisningen om, at uden det var alt andet arbejde spildt.

Det var allerede i foråret 1678, at Karl XI. fra sin lejr i Ljungby sendte den skrivelse, som indleder den egenlige forsvenskning, til generalguvernøren i Skåne og til de forskellige bisper, til hvis stifter de øvrige afståede provinser var lagte. Skrivelsen udtaler, at et af de vigtigste midler til at sikre de vundne provinser er, at indbyggerne må vindes til de svenske fra de danskes sæder og skik, og således med tiden tabe deres kærlighed til Danmark, som ellers ufejlbarlig vil holde sig. Først og fremmest skal i skolerne de danske ABCbøger, katekismer og børnebøger afløses af svenske; i kirkerne skal ceremonier, tekster og salmer være svenske, og alle præster skal klædes i den svenske præstedragt (som ikke kendte den store pibekrave). Men alt dette skal sættes i værk lidt efter lidt, og bisperne imidlertid „*thesse våre nådige ordres hos Eder uti sekretesse och tysthet låtha förblifva.*“ Man må unægtelig beundre den konges skarpsyn og dygtighed, som midt under våbenlarmen har tid til at besørge og øje for betydningen af disse anordninger, især når man husker, hvor få regeringer der i det 17de århundrede havde blik for sprogenhedens vigtighed for en stat; fyrretyve år senere savnede vor kong Frederik IV. i den grad sans herfor, at han i

det genvundne Sønderjylland tillod fortyskningen at arbejde uforstyrret videre.

Efter freden i Lund blev det jo, som allerede omtalt, nødvendigt for regeringen, at befolkningen selv løste styrelsen fra dens forpligtelse til at bevare landenes gamle forfatninger, så fremt tankerne i det anførte kongelige brev skulde sættes i værk. Det lykkedes regeringen at finde mænd, som besad både fasthed og behændighed nok til at gennemføre dette.

Da den gamle bisp Peder Vinstrup var død, fulgtes han af Smålændingen Knut (Canutus) Hahn, og i hans hænder lagde Karl XI. denne sag, idet han anviste ham, hvorledes den kunde iværksættes således, at den ikke kunde synes landskaberne påtrængt, men modtagen med deres gode vilje og samtykke. Det var *præsteskabet* man først måtte vinde for indførelsen af svensk skik og sprog i kirken og skolen; det var efter datidens opfattelse jo dem, det nærmest angik. Hahn satte sig i forbindelse med nogle af de indfødte præster, især Sveno Canutius (Svend Knudsen) i Hellestad, for gennem dem at bevæge præsteskabet til selv at ansøge om forsvenskningen. Efteråret og vinteren gik hen hermed; Sveno Canutius rejste rundt til sine æmbedsbrødre og forestillede dem indtrængende, hvor ønskeligt det var for deres egen stilling at de forekom Kongelig Majestæts ønsker og derved ret viste sig som tro og lydige undersåtter.

Mod disse forestillinger holdt præsterne ikke længe stand. Om end hr. Svenos agitation har været ilde set af almuen og vel også af adskillige præster, idet han måtte døje megen slet omtale og ondsksfulde paskiller, var hans argumenter alt for tvingende. Det gjaldt jo for

præsterne ikke blot at vise Kongelig Majestæt, at de var tro og ydmyge tjenere, men også om at opnå plads blandt rigets øvrige præster både på rigsdage og kirkelige møder og at få samme udsigt til at „få brød“ som kaldsfællerne. Da udgangen var sikret, sammenkaldtes ombud for Skånes præster af generalguvernøren, Rutger v. Ascheberg, til et *kirkemøde i Malmø*, som efter lidt opsættelse trådte sammen d. 3. maj 1681. Her mødte provsten og to præster fra hvert herred, forsynede med omstændelige fuldmagter fra herredets øvrige gejstlige, og vedtog straks på mødets første dag det andragende, man ønskede af dem. Dette præsteskabets andragende indeholdt tre hovedpunkter: 1) *at kirkeræset må ordnes efter svensk skik jo før jo hellere, således som biskoppen vil indrette det.* 2) *at det må blive undersøgt, hvilke præster der har været utro, for at de trofaste kan blive fri for mistanke —* og 3) (last but not least) *beder de, at Kongelig Majestæt allernådigst ville behage at „indsætte os iblandt andre rigets lemmer og rigets clerici, hvortil Eders Højærværdighed*) efter yderste kræfter gunstigst ville værdiges at være os behjælpelig, vi som ere og til vor død forblive*

Eders Højærværdigheds og Højgunstige

Kære Hr. Biskops og Patrons

på samtl. præsteskabs og egne vegne

Ydmygste Tjenere.“

En sådan henvendelse kunde naturligvis ikke forfejle sin virkning. Dagen efter sendte R. v. Ascheberg præsterne en højst nådig skrivelse, hvor han omtaler den troskab, som „en del“ af præsteskabet har vist, og dernæst

*) Andragendet er stilet til biskop Hahn.

forsikrer dem, at når de andrage om uniformitet med den svenske kirke, er „ingenting capablere till at conservera sig uthi K. May. II.s stadige nåd än denna deras åstunddan.“ På guvernørens brev skyndte præsterne sig atter med at svare og overrakte ham samme dag — 4. maj — en underdanig skrivelse, hvori de atter forsikrer. at *de ikke har „någon högre åstunda än att vara incorporerade med Sveriges Rijke.“*

To dage efter sluttede mødet med tak og tillidsadresse til biskoppen, og deltagerne rejste hjem til de æmbedsfæller, hvis ombud de havde været, og fra hvem der snart indløb godkendelse af beslutningerne. Man kan ikke nægte, at præstestandens samtykke var indhentet under iagttagelse af alle lovlige former. Derimod er det usikkert, om man lod sig nøje hermed, eller om man søgte at opnå selve den befolknings godkendelse, som forandringen dog egenlig vedrørte mest. I Malmø holdtes et borgermøde, hvor deltagerne sluttede sig til præsternes beslutninger; men for de øvrige byers og for bøndernes vedkommende har vi ingen oplysninger om, hvorvidt man har indhentet deres samtykke. Det er dog troligt man har gjort det, for nogen virkelig modstand havde man jo ikke at frygte.*)

Efter at således de politiske hindringer var ryddede af vejen, sondrede Hahn sine præster i to klasser, således at de, som var fødte Svenskere straks indrettede kirkevæsenet i deres menigheder efter svensk mønster, medens de øvrige, som var skånsk fødte, lovede efter hånden at følge de førstes eksempel og til en begyndelse læse epistelen,

*) I Bohuslen, som delte skæbne med de skånske lande, gav bønderne deres samtykke på herredstingene.

evangeliet, bønnerne og velsignelsen på svensk, og altid efter prædiken lade synge verset

Gud gifve kung Karl och vår nådige öfverhet
frid och gott regimente!

Derpå lod han trykke flere tusinde ABC'er, som fordeltes i landet til brug ved den undervisning, klokkeren (degneren) gav ungdommen, ligeledes to tusind svenske katekismer, en alterbog af samme format som den danske, og endelig en svensk salmebog med de mest bekendte salmer, som passede til de danske melodier, almuen var vant til, således at mens de gamle sang dansk, kunde de unge, som havde lært efter bog, synge svensk, og det hele med tiden blive svensk. Klokkerne blev nøje set på fingrene, om de også med tilstrækkelig flid tog sig af ungdommens oplæring på svensk; den ringeste forsømmelighed straffedes med afsked.

I løbet af få år var i de allerfleste kirker svensken gennemført. I førstningen brugte man kun sådanne svenske salmer, som stemmede nøje med de tilsvarende danske („Allenast Gud“, „Nu bedje vi“, „Vi tro“), men to år efter var hele den svenske liturgi indført, og tre år efter holdtes prædiken næsten overalt på dette sprog. Kun rent enkeltvis bar man over med en og anden gammel præst, som ikke kunde vænne sig til det ny; endnu 1702 prædikede præsten i Glimager rent dansk, men han har vist også været den sidste.

Befolkningen knurrede lidt, men også kun lidt. Et sted erklærede bønderne, at såsom de hverken var „*Tyskere eller hedninger*“, kunde de ikke begribe, hvorfor man skulde prædike svensk for dem. Stundom faldt sådanne ytringer som, at når præsterne var så ivrige for unifor-

miteten, vilde bønderne ingen tiende give dem. Men slige ytringer blev tagne meget bestemt; gabestokken og den slags kirkelige tvangsmidler — for ikke at tale om pengebøder — anvendtes redebont. Smådrillerier var der mange af; som et sådant må det opfattes, når en møller, som havde en vældig røst, tog tonen fra klokkeren, der stemte i med „En jungfru födde ett barn idag“, medens mølleren intonerede den tilsvarende danske „Et lidet barn så lysteligt“. Det hørte jo netop med til biskop Hahns program, at de gamle kunde synge dansk, mens de unge sang svensk; men at man ligefrem skulde tage tonen fra forsangeren, var vel ikke meningen.

Overordenlig nøje vogtede man på, at ikke børnene blev unddragne fra undervisningen. Pengepræmier for de børn, der gjorde gode fremskridt — ti „et par hvide rigsdaler,“ siger Hahn, „har mere overtalelsesævne hos ungdommen end hundrede formaninger“ — og høje bøder for de forsømmeliges forældre, enten de var af adel eller almue, var det virksomste middel. Bøderne var for ét år 569 rigsdaler alene i det egenlige Skåne — for datiden en meget betydelig sum. Tvang bøder og straffe bønderne til at tie, så virkede imidlertid en anden ting til at forsone dem, og det var de umiskendelige fremskridt, børnene gjorde. I Skåne (i snævrere forstand) fandtes 1687 allerede 870 børn, som kunde læse og skrive, 6928 børn, som kunde læse indenad, og 18,139, som kunde katekismen udenad. At disse tal for datiden var virkelig store, vil man forstå, når man mindes, hvor ringe skrivefærdigheden var før 1680, da de troskabsbreve fra 1677, vi før omtalte, kun er undertegnede med vedkommende mænds bomærker; de har altså ikke engang kunnet skrive deres

navn. *) I begyndelsen stod det for Skåningerne, som om det var et fremmed sprog, de skulde plages med; men da de så, med hvilken lethed børnene lærte svensk katekisme og svenske salmer, — ja da gik det op for dem, at svensk ingenlunde var et fremmed sprog for dem, lige så lidt som dansk, men *kun deres eget modersmål i en lidt uvant form — at svensk rigssprog og dansk rigssprog var lige let tilgængelige for en Skåning*. Og det turde være det, som er hemmeligheden ved, at nationalitetsskiftet gik så let for sig i Skåne: landet skiftede konge, til dels også politiske institutioner — men *det, som er det væsentligste ved alt, hvad man ellers i verden kalder nationalitetsskifte, nemlig forandringen af modersmål, det mangler i Skåne*.

IV.

Det er i nutiden en udbredt tro, at da Skåningerne blev svenske, skiftede de sprog, på samme måde som indbyggerne i Svans gjorde det i løbet af det 17. og 18. århundrede, eller Angelboerne har gjort det i vort. Dette er den store misforståelse, som skriver sig fra, at selv højt dannede mennesker i vor tid har så underlige begreber om, hvad *dansk* og *svensk* var og er. Selv om vi derved kun tænker på de to rigssprog, hvori de to landes litteraturer er skrevne, og som bruges i daglig tale af de mennesker, man regner til „de dannede klasser“, og i største delen af købstæderne, er der ikke tale om, at vi har to særskilte sprog for os i samme betydning, som dansk og tysk er forskellige sprog. Det er ikke en gang rigtigt at sige, at

*) Kun ganske enkeltvis findes i stedet for bomærker latinske begyndelsesbogstaver.

de forholder sig til hinanden som højtysk og plattysk, for dertil er den sproglige forskel endnu for ringe. Selv i det tilfælde, at Skåningerne i gammel tid havde talt dansk rigssprog og siden var gåede over til svensk rigssprog, vilde vi ikke her have at gøre med noget, der lignede overgangen fra dansk til tysk, men snarere kunde sammenstilles med, om beboerne i Hollands nordøstlige, frisisktalende egne gik over til det hollandske.

Når de to rigssprog altså står hinanden så overordenlig nær den dag idag, så var det end mere tilfældet for to hundrede år siden. I den mellemliggende tid har de to søstersprogs udvikling været noget forskellig; navnlig bidrog det højtyske sprogs indflydelse på dansken i det attende århundrede, medens Gustav III.s tid i Sverig gjorde fransk smag herskende der, til at fjerne dem mere fra hinanden. Ved år 1700 stod de overfor hinanden således, at forskellen er for næsten intet at regne, og det navnlig på det område, hvor Skåningerne kom i berøring med rigssprogene: det kirkelige. Til sammenligning sætter jeg tre vers af den bekendte salme „Alene Gud“. Den danske tekst er efter Hans Thomissons salmebog (udgaven af 1617), den svenske er efter Sverigs officielle salmebog af 1695 (udgaven 1738).

Alleniste Gud i Himmerig
 Være Loff oc Priiss for all sin Naade,
 Der hand haffuer giort i Jorderig,
 I disse samme naadelig Dage,
 Paa Jorden er kommen stor glæde oc fred,
 Menniskerne maa vel glædis ved
 Guds Yndist oc gode villie.

Wi loffue wi prise wi neye dig,
 Wi tacke dig for din Herlighed,
 O HERre Gud Fader i Himmerig,

Du haffuer oss giort stor Kierlighed,
 Alting haffuer du i din Mact oc vold,
 Huad du vilt haffue frem kand ingen forholde
 Vel dennem der dig kunde frycte.

O JEsu Christ Guds eniste Søn,
 Som hoss Gud Fader sidder,
 Du som haffuer frelst all Menniskens kion,
 Oc oss met Gud forliger,
 Formedelst dit Blod oc haarden Død,
 Haffuer du løst oss af Synd oc nød,
 Giff Naade i din Tro bliffue.

Allenaste Gud i Himmelrik
 Ware lof oc pris för alla sina nåder,
 Som han hafwer gjordt i jorderik,
 I thessa här nådeliga dagar;
 På jorden är kommen stor glädie och frid,
 Menniskan må wäl glädias wid
 Guds ynnest och goda wilja.

Wi lofwe, wi prise och tilbedie tig,
 Wi tacke tig för tina härlighet,
 O HErre Gud Fader i himmelrik,
 Tu hafwer oss giordt stor kärlighet;
 All ting hafwer tu vti titt wäld;
 Hwad tu wilt hafwa frem kan ingen förhålla;
 Wäl then, som tig kan fruchta.

O JEsu Christ, Gudz ende Son,
 Som när Gud Fader sitter,
 Som hafwer frälst alt menniskio køn,
 Och osz med Gudi förlikat;
 Genom titt blot och hårda död
 Hafwer tu osz löst af synd och nød;
 Gif nåden i troen blifwa.

Således så altså de to rigssprog ud i det 17. århundrede.
 Nu er det imidlertid ikke så, at Skåninger — og Blekings-
 boer og Hallandsfarer lige så lidt — før løsrivelsen fra
 Danmark talte rigssproget. Den dag i dag tales vort rigs-
 sprog i alle egne af landet kun af en lille brøkdal af folket;

det store flertal taler egnens landsmål: Vendelbomål, østjysk, sønderjysk, fynsk osv. I endnu langt højere grad var dette tilfældet i det 17. århundrede. I de østjyske købstæder ligger det vistnok kun få menneskealdre tilbage, at alle mennesker sagde „a“, i de vestjyske og sønderjyske hævder landssproget endnu stadig sin plads; ligesom en købmand fra Åbenrå i sit hjem i reglen siger „æ“ til sig selv, siger mangan borgermand i Tisted trofast „æ“. I det 17. århundrede er der ingen tvivl om, at sproget i alle købstæder har været det samme som i de omliggende landsbyer. Går vi op i den højeste samfundsklasse, adelen, da er det vist også uomtvisteligt, at dens omgangssprog var landsmål. Fra en tid, der ikke ligger langt forud for Skånes tab, ved vi tilfældig om en jysk adelsmand, at han i stedet for Erik sagde Jerrik — det vil sige, han talte godt bredt jysk.

Som det var i Jylland, var det naturligvis også i Skåne, Halland og Bleking; folk talte ikke bogsprog, men skånsk, blekingsk osv. landsmål. Den eneste samfundsklasse, som man kunde antage brugte bogsproget i daglig omgang, måtte være de lærde, præsterne. Men også for deres vedkommende er det rimeligst, at når hr. Jens eller hr. Søren var færdig med prædikenen og havde fået præstekjolen af, og de værdige gejstlige hengav sig til bordets glæder i et lille selskab af kaldsfæller, så gik passieren på bredt skånsk, enten den så drejede sig om stude eller resterende tiende.

Havde denne befolkning da intet med rigets fælles litteratursprog at gøre? Jo for så vidt den gav sig af med at læse og skrive; men udenfor præsternes kreds var boglig syssel ikke hvermands sag, og da særlig ikke bøndernes.

Som vi lagde mærke til ovenfor, viser troskabsbrevene til Karl XI., at bønderne ikke kunde skrive — de undertegnede med bomærker —, og læsningen indskrænkede sig til salmebog, katekisme — og muligvis kiggede en og anden lidt i „Cyprianus“. Nu må man heller ikke glemme, at bønderne ikke som nu var 70—80 p. c. af befolkningen, men over de 90 p. c. Altså havde hele hovedmassen af befolkningen kun lidet at gøre med bogsproget. Men trådte det dem kun sjældnen imøde i sin skrevne form, da var det også højst ubetydeligt, de havde at gøre med det som talt sprog. Prædikenen om søndagen blev holdt på rigssproget, stift og tørt, som det måtte lyde i den præsts mund og for de tilhøreres øren, for hvem det var en helt uvant sprogform. De forstod, hvad der blev sagt, men som et barn forstår en bibelsk historie, det ramser op efter bog.

Det var ikke talesprog, denne befolkning skiftede, men bogsprog. Så lidt som den havde at gøre med bøger, kunde det ikke berøre den dybt, når tilfældet var som her, at den ud fra dens eget mål omtrent lige så godt kunde finde sig til rette med det ny bogsprog, som med det gamle. Det var ikke som i Angel, hvor befolkningen flere slægtled igennem ikke forstod et ord af den højtyske prædiken, og ikke kunde komme efter at forstå den blot til nødtørft, før den i sine hjem lærte at bruge en tysk dialekt. I Skåne gik det næsten af sig selv; man behøvede ikke at opgive sit gamle talesprog for et nyt; man blev ved at tale skånsk, som man før havde gjort det.

En og anden vil måske tvivle på, at den skildring, jeg her har givet af sprogforholdene er korrekt. En sådan tvivler må jeg bede følge mig igennem nogle sprog-

prøver fra ældre og nyere tid; han vil da få troen i hænderne.

Den gruppe af landsmål, som tales i Skåne, største delen af Halland og i Bleking (og som for resten også omfatter den største del af det gamle svenske landskab Småland) står på et overgangstrin mellem de danske og de svenske landsmål. Atter her må jeg påpege modsætningen til Sønderjylland. I Flensborgegnen kan vistnok de fleste mennesker med nogenlunde lige færdighed tale både dansk og tysk, men ingen er nogensinde i tvivl om, hvilket af de to sprog han taler. Mellem Oversø-dansk og Oversø-tysk er der et skarpt skel; der eksisterer ikke et eneste sted et folkesprog, hvorefter man ikke med bestemthed kan sige, hvilken af delene det er. Når der af enkelte Tyskere er bleven fablet om, at sønderjysk er et blandingssprog, da er dette fuldstændig stridende mod alle videnskabelige undersøgelser; det nu uddøende danske mål i Svesing ved Husum er lige så afgjort nordisk som målet i Dalarne.*) *Men et sådant skarpt skel som det mellem nordisk og tysk, findes ingen steds indenfor de nordiske sprogs områder, hverken på den norske grænse eller mellem dansk og svensk. De landsmål, vi har at gøre*

*) At sønderjysk gør umiddelbart et mere nordisk indtryk end de øvrige danske landsmål, har mange Svenskere og Normænd iagttaget. Svenskeren Sturzenbecker påviste (i Nord. Tidskrift för politik, ekonomi och litteratur 1867) en mængde gamle nordiske udtryk og ordformer i sønderjysk, som ikke findes i dansk rigssprog og for en del heller ikke i andre danske folkemål. Bjørnstjerne Bjørnson overværede en gang et foredrag af P. Chr. Koch, og ved at høre Kochs kraftige Haderslevmål udbrød den norske digter: „Men hvad er det for et sprog, den mand taler? Det er jo norsk!“

med, har nogle ejendommeligheder fælles med dansk og nogle med svensk, og det er et åbent spørgsmål, hvilke af disse der vejer mest. Når man således i egnen ved Kullen kalder at *købe* for *tsjøva*, så er her to ting, som synes at pege mod svensken, nemlig udtalen af *k* som *tsj* og endelsen *a*. Men til gengæld har det svenske rigssprog *køpa* (udt. *tsjøpa*) med *p*, medens det skånske *v* stemmer med alle danske landsmål, både med sjællandskens *køve* og jyskens *kjøv*. Når hertil så kommer, at de to ting, som skulde gøre skånsken til svensk, slet ikke er sikre kendemærker på svensk, hvad skal man så sige? At *k* udtales som *tsj* foran *ø*, findes også i et dansk mål, i Vendsyssel nemlig, medens den svenske dialekt paa øen Gotland har rent *k*; og på samme måde er endelsen *a* heller ikke herskende over hele Sverig, idet der findes en hel gruppe af svenske landsmål, som i dette tilfælde har *e*. Skal man så sige, at skånsk er dansk eller svensk? Hvis *tsj* er det afgørende, så bliver også Vendelboernes jysk til svensk, medens Gotland taler dansk; hvis det er *a*, vi skal rette os efter, så bliver skånsk ganske vist svensk og Vendelbojysken dansk, men til gengæld bliver en del spredte dialekter fra Bohuslen og helt op i Norrland — danske. Vi kan endelig lade *v* afgøre træppen; i så fald bliver sproget i Kullen dansk, og der sker ellers ingen oprørende grænseforrykkelser.

Læserne har sikkert allerede af det ene eksempel fået et indtryk af, hvor umuligt det er at sætte nogen skarp grænse mellem svensk og dansk, eller med bestemthed at sige, hvilken af delene skånsk er. Det har imidlertid heller ikke nogen interesse for vort formål; for os er det nok, når vi får klart syn for, at skånsk peger så at sige lige

meget til begge sider. Om videnskaben så vil slutte med at indordne de gamle danske landes sprog under de danske landsmål, eller stille dem sammen med Mellemsverigs — eller måske stille dem som en selvstændig gruppe, kan ikke have nogen afgørende betydning for vor undersøgelse. Dog kan det måske mere læserne at vide, at de udmærkede yngre svenske sprogforskere J. A. Lundell og Adolf Noreen stiller sproget i Skåne, Bleking og største delen af Halland og Småland sammen med sjællandsk og jysk i én gruppe, som de kalder den *sydskandinaviske* eller *danske*.

Hvis vi vilde gøre en sproglig og historisk vandring igennem Skåne, da vilde vi til at begynde med finde i det sydvestlige Skåne et folkemål, som vi uden betænkning vilde vedkende os som dansk. Vandrede vi videre fra sogn til sogn, vilde vi mærke, hvordan sprogets karakter efterhånden blev lidt mere fremmed, indtil vi i Gøngeherrederne eller i Bleking vilde knibe os selv i armen og spørge, om det nu ikke var svensk, og hvor vel i så fald dansken var holdt op. Og det vilde være os lige så umuligt at sige, ved hvilket sogneskel vi var vandrede fra det ene sprog over i det andet, som at afgøre, hvilket sprog Blekings bønders mål mest lignede.

Lad os begynde længst mod sydvest i *Skytts herred* med et skæmtevers, som blev skrevet til en præstesøn for o. 100 år siden:

Herr Nels! ja ongrer,¹⁾ hor I kan
 så mien læsning hos Jær bære,
 ja tøks, ded hjernen kon fortære,
 hælst I, som æ så onger man.

¹⁾ undrer.

Både „bære“, „ded“, „I“ o. m. viser, at dette sprog ikke blot er dansk, men næsten sjællandsk.

Herfra vender vi os mod øst ind i *Vemmenhøgsherred*. Hvis vi ligesom i Skyttsherred satte os hundrede år tilbage i tiden, kunde vi måske høre bøndernes gamle maj-sang:

Vår skov har fått så grøn en hat,
maj e nu kommen,
I ligger å sover, vi bör gonat,
gonat, gonat, gonat.

Nu er denne gamle sang forstummet. Men vi vilde tage fejl, hvis vi troede, vi her hørte egnens eget mål; nej, det ovenstående er dansk rigssprog udtalt med skånsk sving, således som dette vers levede helt ind i vort århundrede. Lad os i stedet derfor tage en prøve af Vemmenhøgsmålet, som det lyder i vore dage. *)

„De va'n gång tvou bröra, den ene hidde Tuwe, å den andre hidde Sönne. Nu va de si sum så, sum de ju e så tit, ad Sönne han va så uvardet ¹⁾ rij, men Tuwe han va så fäselet ²⁾ fatti. Sönne han va da den rijaste bounen, dar fans i hela harraded, å deffor så hadde han åsse blod risstasman, å han stou så höjt huss kången så.

Så en da skulle dar varra krissnadejille ³⁾ te Sönnes, å dar va sankad alt stourt fålk i hela ourten ⁴⁾, å presten me fostous; å Tuwe, sum boudde tett åp-ad, han ble ju åsse bön for skam sjöll ⁵⁾.

Her kan vi ikke lade være med at lægge mærke til

*) Efter „Nyare bidrag till kännedom om de svenska folk-målen“ II 9. 1883. — Jeg beklager, at aftrykket her ikke er fuldt nøjagtigt, da dette tidsskrifts trykkeri ikke er i besiddelse af de lydskrifttegn, som originalen benytter.

¹⁾ uværdig, meget — ²⁾ forfærdelig — ³⁾ barselgilde, af kristna-døbe — ⁴⁾ stedet, egnen — ⁵⁾ for skams skyld.

a i varra (for i Skyttsherred sagde de bære); det lyder svensk; men på den anden side hedder *rig* her *rij*, det er dansk, for på svensk hedder det *rik*.

Det vilde blive for langt at vandre hele Skåne igennem; vi springer nu op til *Luggudeherred*, som ligger i det nordvestlige Skåne.

„De hænde se en gång, ad en ræv, såm hadde bå kvinga å glötta¹⁾, vauga²⁾ se ud på långfær for å skaffa föa i hused. Han kãm då fost te en hane. — Go da, harr ryttare! Jær kappä e så rig å grann, ni e nåkk en fornæm harre å har nåkk rau te å ji me et par tjöllinga³⁾ udan å frauga fruén åm ed. — De har ja vest, sa hanen; mæn du faur sæl ta dum, di liggör där i de lilla hused mæ de runna håled på væggen. — Ræven stak ing nosen. Mæn dæringe lau gaurshungen⁴⁾, å åm han inte hade våd bungen, så hade Mikkel eded sin siste ost. Nu fik han bara et hugg övor nosen.“

Her lægger vi igen mærke til de svensk-klingende a'er; men til gengæld har vi atter her en dansk fornæm *rig* overfor svensk *rik*. Ordforrådet i dette lille stykke er ganske morsomt; *frauga* er optaget fra svensk rigssprogs *fråga*, dansk *spørge*; i ældre tid har skånsk dialekt haft *spørre*.

Fra Luggude herred går vi mod øst ind i de stridbare *Gøngers* hjem. Her vælger vi et par vers af en friervise fra forrige århundrede.

Inte ska tu vara rädd för bo,
för jag har meed o gi⁵⁾ de,
bo faur o svin o ög o ko
og geder mæ, da vill ja si de.

¹⁾ både kone og barn — ²⁾ vovede — ³⁾ kyllinger — ⁴⁾ gårdhunden, ng = nd, jfr. kvinga, ing, bungen — ⁵⁾ udt. ji.

Sau si me nu, es da kan gau an,
 o es du tykke om karen,
 o vill tu ha me te faisteman,
 sau blöir ja glaer som daren.

— og til slutning går vi endnu et stykke mod øst, indtil *Bleking*; det følgende vers er af en poetisk lovprisning af Bleking for omtrent 150 år siden.

Hiær ære kværne, askebruk; ja hvar en væl se vænna,
 sau synes Guss vælsinelse å alt dæ, som kan lænna
 te nötta au opfriskelse, oin goer ållenskog¹⁾
 å eg au bog, som skaffar flæsk au kyd² til brö, å rog.

Hermed ender vi denne lille vandring. De meddelte prøver, som er tagne fra forskellige egne og forskellige tider, viser, så små de er, dog det, at de skånske dialekter virkelig er overgangsformer, som står nogenlunde midt imellem dansk og svensk, om end et træk, som stadig kommer igen, synes at stille dem nærmest ved dansk. Det er den stående brug af de stemte („bløde“) medlyd i ord som *rig, eg, løva, kyd*, hvor svensk har de stemmeløse („hårde“): *rik, ek, köpa, köt*.

Idet vi nu vender tilbage til det, som er den egentlige kærne i vor undersøgelse, må vi fremføre en ny indvending. Det er altså afgjort, at hovedmassen af Skåningerne efter erobringen som før erobringen vedblev at tale det mål, de var vant til, lige så vist som Jyderne både 1890 og 1690 taler jysk. Men bærer denne nutidens skånske dialekt da ikke præg af, at befolkningens bog-sprog i to hundrede år har været svensk? Jo naturligvis; mange ord er fra skriftsproget gåede over i folkemålet — således som vi før bemærkede ved *fråga*. Dog ligger dette sikkert langt nærmere ved vor egen tid, end man i almindelighed tror. Det er vor tid med dens aviser, jærn-

¹⁾ en god oldenskov, ²⁾ udt. tjyd.

baner, folkehøjskoler og alt det andet, der bringer samfundsklasserne nærmere til hinanden, som her gør sig gældende; skånsken står i det punkt over for sit rigssprog, som jysken overfor sit. Landsmålet forsvinder ikke hverken i en eller to menneskealdré, men dets ejendommeligheder udviskes lidt efter lidt. Men det er noget, som er særegent for nutiden, og som kun står i en meget fjærn forbindelse med forsvenskningen i slutningen af det 17. århundrede. Det, som nu foregår med bøndernes sprog, ligner derimod mere, hvad der skete i købstæderne for nogle få slægtled siden. I de skånske købstæder tales nu til dags ikke skånsk, men svensk rigssprog, som vel på mange måder bærer mærke af, at det er vokset op på skånsk grund, men rigssproget er det alligevel. *) Når det har sejret i de skånske købstæder, er vistnok endnu ikke oplyst; i alle tilfælde ligger det langt nede i Skånes svenske tid og er ingenlunde nogen umiddelbar følge af „nationalitetsskiftet“.

Vort resultat blev altså det, at „forsvenskningen“ i slutningen af det 17. århundrede kun i ringe grad berørte befolkningen; den skiftede ikke modersmål, men i stedet for et rigssprog (dansk), som stod dens daglige sprog meget nær, fik den et andet, som stod det omtrent lige så nær. *I begge tilfælde* var forskellen mellem talesprog og rigssprog mindre, end den er det de allerfleste steder i verden. Det var lettere for Skåningen at forstå en svensk prædiken end for Meklenborgerne at følge en højtysk eller for Neapolitaneren at følge en italiensk. Fordi rigssproget spil-

*) I Uppsvearnes øren lyder det svenske rigssprog i Skåne som dansk; i Uppsala og Stokholm kaldes selv adelsmænd og professorer fra Skåne spottende for „danske bønder“.

lede så højest ubetydelig en rolle for det 17. århundredes mennesker, og fordi det ny passede omtrent lige så naturligt for de erobrede landsdele som det gamle — derfor gik forsvenskningen så let for sig. Eller med andre ord: *fordi overgangen fra dansk til svensk aldeles ikke var noget nationalitetsskifte i nogen hidtil antagen betydning af dette ord, derfor behøvede den kun så kort tid til at fuldbyrdes.*

V.

Hahn var biskop i Skåne fra 1680 til 1687. Ved hans tiltrædelse prædikedes dansk i alle kirker, ved hans bortgang svensk i næsten alle. Den tarvelige undervisning, degnene gav, foregik 1680 på dansk, men 1687 havde den allerede i flere år overalt været svensk. Denne lette overgang stødte ikke på nogen bevidst modstand fra befolkningens side, som tværtimod snart forsonede sig med forandringen. Hertil bidrog sikkert også det, at samtidig med svenskens indførelse tog almueskolevæsnet under den kraftige styrelses ledelse et opsving, som efter datidens forhold må kaldes meget stort.

Men befolkningens stemning mod Danmark?

De skildrede sprogforhold stod ikke for Skåningerne i nogen nærmere forbindelse med deres følelser for det gamle fædreland; der vilde i og for sig intet have været i vejen for, at de vedblivende kunde have hængt ved Danmark med den gamle inderlighed, fordi deres præster prædikede på svensk. Det er heller ikke tilfældet, at det danske sindelag uddøde på én gang; men aldrig mere flammede det op med den styrke som 1676. Regeringen mærkede også tydelig, at Skåningerne dog lidt efter lidt blev vundne for den ny ordning, og satte i året 1700

slutstenen på forsvenskningens bygning. Det havde hidtil været forment Skåningerne at indtræde i de skånske regimenter af den inddelte hær, men i året 1700 blev det dem tilladt. Imidlertid var det forhastet, om styrelsen havde troet nu at være færdig med kærligheden til Danmark. Da krigen udbrød igen 1709, og den danske hær på ny gik i land i Skåne, sluttede kystherredernes mandskab sig i store skarer til Danskerne, og Stenbock måtte lægge det nyoprettede skånske rytteri ind i Malmø fæstning for at passe på det; men slaget ved Helsingborg gjorde ende på disse folkevægelser, som i sig selv kun var en svag efterklang af tidligere dages.

Efter den tid høres ikke mere om bevidste dansk-sindede rørelser i Skåne. Den lette overgang til svensk var fuldbyrdet.

Siden da er meget vand løbet i strande. Skåne har i dette århundrede sammen med det øvrige svenske folk fået del i vor tids store demokratiske opsving; den skånske bonde har en førerstilling i den svenske bondestand i alle spørgsmål om oplysning og politik. Landets beliggenhed og dets historie gør det i nutiden til dets naturlige opgave at være bindeleddet mellem Danmark og Sverig og modstander af alt, hvad der kan skille de to lande. Forbindelsen med Sjælland og København er den dag i dag lige så fuldt en nødvendighed for Skånes trivsel som forbindelsen med det nordlige Sverig — og de Skåninger, som har politisk og national bevidsthed, er klare over denne deres hjemlands stilling. Derfor vågnede følelsen for Nordens åndelige frændskab først i Lund; derfor fandt den danske folkehøjskole først aflæggere i Skåne; derfor har den protektionistiske toldpolitik mødt stærkest mod-

stand der. Tabtes Skåne end for Danmark, gik dog intet tabt for Norden. Det er ikke vor tids sag at synke hen i beklagelse over længst lægte sår, men at arbejde på det grundlag, historien og de naturlige forhold har lagt. Til bevis på deres opfattelse af fortidens og nutidens stilling satte Skåningerne for få år siden på mindesmærket om slaget ved Lund et gammelt dansk vers, som vemodigt dømmer om fortidens unaturlige kampe mellem Danske og Svenske:

De var udaf ét blod, de var og af én tro,
dog kunde de i fred ej hos hinanden bo.

Det var på valpladsen, at Skåne tabtes. Vore gentagne nederlag i tre til fire krige kvalte Skåningernes håb om at komme tilbage under den danske krone — og det var derom kampen drejede sig. De skiftede stat — det kan afgøres på valpladsen, men de skiftede ikke sprog og folkeligt særpræg, ti det veksler ikke med våbenlykken.

Både når jeg har hørt andre udtale sig om disse spørgsmål, og når jeg selv har syslet med sønderjyske forhold, har det i høj grad vakt min opmærksomhed, at det, biskop Hahn satte i værk i Skåne, havde så mange hundrede gange større vækst, end det, Stefan Klotz noget tidligere vilde bryde vej for i Sønderjylland. Dette har drevet mig til at undersøge denne sag, og forklaringen ligger, som læserne ser, lige for døren: det er den, at svensk overfor dansk er noget helt andet, end dansk overfor tysk. Vil man lede efter et sidestykke til, hvad der skete i Skåne, kan det derfor ikke nytte, man går til Sønderjylland. Derimod frembyder Nordtysklands historie i det 17. århundrede en mere nærliggende parallel. Her blev det nedertyske sprog, der ikke blot var folkets tale-

sprog, men også i århundreder havde været dets skriftsprog, i kirken og i litteraturen afløst af højtysk. Nu er den sproglige forskel mellem højtysk og nedertysk langt større end mellem dansk og svensk — og dog vilde det være stridende mod al sund fornuft at sige, at Nordtyskland skiftede nationalitet, da det fik det højtyske skriftsprog i stedet for nedertysken. Endnu mindre kan det da siges om Skåne.

Til slutning et par ord om de *midler*, Karl XI.s regering brugte.

Disse midler: hensynsløshed overfor befolkningen, og æmbetsmandstryk — dem kender vi jo godt fra nutiden. Men kan man end ikke læse om Karl XI.s styremåde uden at føle sit derved, så må det ikke glemmes, at det var i Ludvig XIV.s og „den store kurfyrstes“ dage. Nu er tiden en anden; „menneskeret“ er et ord, som den gang ikke kendtes; nu hyldes det af alle — i formen. Hvad man da skal dømme om dem, som i vor tid bruger det 17. århundredes og den enevældige fyrstemagts midler, behøver ikke at siges.

*

*

*

Tanken går fra Skåne 1680 til Sønderjylland 1890. Er det, vi lærer fra Skåne, mistrøstende for den danske nationalitets kamp syd for Kongeåen?

Nej.

Skåne siger os — tydeligere end alt andet — hvad det er, som giver en erobret folkestamme den forunderlige udholdenhed: det er *modersmålet*. Skåne skulde ikke skifte modersmål for at blive svensk; Sønderjylland skal skifte modersmål for at blive tysk.

Derfor er i Sønderjylland modersmålets bevarelse a og ø, det første og det sidste.

De vigtigste kilder: Samlingar. till Skånes historia, udg. af Martin-Weibull. — Sundberg: Om införandet af uniformitet med svenska kyrkan i Skåne och Blekinge. — Wägner: Skånska kommissionen af 1669—70. — Schiern: Skånes nationale og politiske forening med Sverig (Hist. Studier II), og de der anførte forfattere. — Nyare bidrag til kännedom om de svenska landsmålen osv. II 9. — Lundell: Om de svenska folkmålen frändskaper (Antropologiska Sektionens tidskrift 1880). — Noreen: De nordiska språken (oversættelse af forfatterens artikel „Scandinavian languages“ i Encyclopædia Britannica).
